

Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – № 43. – С. 364-370.

12. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

13. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. – М.: ИКЦ “Март”, 2005. – 448 с.

14. Педагогіка вищої школи / Упор. О.О. Фунтікова – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – 404 с.

15. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. Бим-Бад. – М.: Большая энциклопедия, 2002. – 528 с.

16. Словник-довідник з професійної педагогіки / Ред. А.В. Семенова. – Одеса: Пальміра, 2006. – 274 с.

17. Современный словарь по педагогике / Сост. Е.С. Рапацевич – Минск: Современное слово, 2001. – 928 с.

18. Соціолого-педагогічний словник / Ред. В.В. Радул. – К.: “Екс Об”, 2004. – 304 с.

В статъе изучается сущность понятия “самостоятельная работа студентов” в психолого-педагогических источниках, определяется характер её управления и функции.

In the article the essence of the phenomenon “individual work of students” in psychological and pedagogical sources is investigated, the nature of its management and functions is defined.

УДК 371

Юсипіва Т. І., М’ясоїд Г. І.

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Діагностика та корекція розвитку психічних пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку. У статті обговорюються питання готовності дошкільнят до навчання у школі, шляхи виявлення рівнів сформованості пізнавальних процесів і їх корекції через систему занять за програмою «Малятко». Наведено дані експериментального дослідження. Ключові слова: увага, мислення, пам'ять, підготовленість руки до письма.

Постановка проблеми. Питання формування готовності дітей до навчальної діяльності у школі останнім часом привертає все більший інтерес педагогів і батьків. Причинами, що його викликають, є підвищення вимог до якості дошкільної підготовки, введення практики відбору до початкової школи шляхом проведення вступної співбесіди і/або тестувань, проблеми забезпечення принципу наступності у навчально-виховній роботі дитячого садка та початкової школи, загострення проблеми ризиків психоемоційного навантаження і виникнення патологічних стресів вихованців, підвищення показників успішності молодших школярів [5].

Якщо для теоретиків і практиків дошкільної педагогіки безсумнівною є роль розумового виховання, і, як результат, розумового розвитку дитини, її інтелектуальних сил та пізнавальних здібностей мислення [3, с. 108], то серед батьків існує думка, що по досягненні дитиною 6-7-річного віку питання готовності дитини до навчальної діяльності вирішуються самі собою, і їх очікування доволі часто виявляються невиправданими.

Формулювання цілей статті. Тому актуальними є питання своєчасного діагностування, і на базі отриманих даних підготовка дитини до навчання у школі, які і стали *метою* проведеного нами дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дослідна робота виконувалась за такими етапами: здійснювався аналіз вікових особливостей розвитку пізнавальних процесів дітей дошкільного віку, проводились розробка та апробація тестів на виявлення рівня

готовності дітей до навчальної діяльності, досліджувалась ефективність циклу занять за навчально-виховною програмою «Малюк» [10] для розвитку пам'яті, мислення, уваги, готовність руки до письма. *Об'єктом* експериментальної частини дослідження, проведеного під керівництвом Т.І.Юсипівної, були діти підготовчої групи № 5 «Рум'яні щічки» дитячого навчально-виховного закладу № 302 «Горобина» м. Дніпропетровська.

Важливим компонентом готовності до навчання, що підлягав перевірці, була розумова готовність дітей, яка передбачає вміння розв'язувати прості задачі, робити звуковий аналіз слова або зв'язно розповісти про зображення на картинці, володіння у певних межах операцією аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, групування тощо [3, с. 69]. Виконання цих операцій забезпечують увага, пам'ять і мислення. Розглянемо їх вікові особливості у дітей досліджуваної групи з метою визначення критеріїв їх сформованості та добору з педагогічної літератури відповідної групи тестів для проведення процедури діагностики, та виявлення оптимальних форм навчально-виховної роботи з розвитку пізнавальних здібностей дошкільнят.

Жоден психічний процес, будь-то сприйняття, пам'ять чи увага, не може відбуватись без *уваги* [2; 8]. Не викликає сумніву факт прямої залежності ефективності навчання від рівня розвитку уваги, а оскільки навчальний процес не завжди є захоплюючим та невимушеним, то ступінь готовності дитини до участі у ньому прямо залежить від забезпечення спеціального тренування уваги та підкорення її своїй волі [8]. Для дитини дошкільного віку здібність довільно спрямовувати увагу на певну інформацію для реалізації поставлених завдань і відбору головного, важливого для прийняття рішення, стає ключовою у розвитку психіки. Довільна увага, як продукт соціального впливу, сформований тільки під час спілкування дитини з дорослою людиною, тісно пов'язана з умінням контролювати власні дії та стежити за відповідністю отриманих результатів поставленій меті. Дитина дошкільного віку має вміти підкорювати свої дії не тільки мовній інструкції дорослого (як на попередньому етапі розвитку), а підкорювати власну поведінку особистій мовній інструкції, що доводить зв'язок уваги з розвитком мови [9]. Зважаючи на якість уваги – концентрацію, стійкість, обсяг, розподіл та переключення, та вікові особливості, для перевірки рівня її сформованості у дошкільнят ми обрали такі види тестів: на вибірковість уваги (тести: Цифри та літери, Літери, Коти), на розподіл та переключення уваги (тести: Намисто, Зайвий малюнок, Пірамідки, Фігури) [1], приклади які наведемо із поясненням нижче. Так, дітям пропонувалося виявити у літерно-цифровій групі ту, яка є у зразку (зразок подано жирним шрифтом): **37E**: 37Ш 47E 07M 73E 3ИШ 37E E73 3EE (тест «Цифри та літери»). Виконуючи тест «Літери», діти повинні знайти у рядку слова, у яких є певний склад, і підкреслити його, наприклад: **КО**: РУКАВ КАРТА ЗАКОН КРІП ТАКСІ. Тест «Коти» перевіряв уміння дітей сконцентруватись на шести зображеннях тварини (кота) з відмінними рисами з метою виявлення відповідності малюнка-зразку (обсяг об'єктів уваги – 7).

Розподіл і переключення уваги забезпечуються розвитком вольових зусиль і допомагають дитині переходити від одного виду діяльності до іншого. Так, тест «Фігури» вимагав заповнення порожніх фігур у таблиці такими ж знаками, як у відповідних фігурах зразка (до 9 фігур у рядку). З метою виявлення розуміння дитиною інструкції, спочатку пропонувалося заповнити тренувальний рядок, наприклад: зразок: \boxtimes \diamond \odot ; тренувальний рядок: \square \diamond \circ . На заповнення таблиці з шести рядків відводилось 2 хвилини, нормою для дитини 6-7 років вважалося 35-45 вірно заповнених фігур. Аналогічним є заповнення за зразком фігурами рядочків намиста відповідного тесту, «намистини» якого – різні фігури – чергуються у певній послідовності у кожному з рядків. Тест «Зайвий малюнок» потребував відшукати таке зображення, яке не відповідало б логіці цілого рядка, наприклад: \leftrightarrow \rightrightarrows \curvearrowright \curvearrowleft \curvearrowright . Останній тест на увагу пропонував дітям розфарбувати пірамідки у співвідношенні з цифрами: 1 – зелений, 2 – синій тощо. Критеріями оцінювання зазначених тестів була правильність виконання завдань, що дозволило виявити три рівні

сформованості уваги: високий – дитина виконує завдання правильно, середній – робить помилки, та низький – не виконує завдання.

Серед трьох видів *мислення* – наочно-діяльнісного, наочно-образного та словесно-логічного – для дітей дошкільного виду актуальною є сформованість двох останніх, оскільки перший вид розвивається вже з 3-4 років життя і є основою для більш складних його форм. Так, наочно-образне мислення дошкільняти дозволяє йому пізнавати предмети за допомогою уявлень про предмети і явища без виконання практичних дій, використовуючи, наприклад, схематичне зображення тощо. До 6-7 років починається інтенсивне формування словесно-логічного мислення, яке пов'язане з використанням понять [4; 11]. На етапі дошкільного навчання розвиток таких засобів логічного мислення, як порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація і смислове співвідношення повинен відбуватися з опорою на наочний, конкретний матеріал і за участі наочно-образного мислення [7].

Таблиця 1

Рівні сформованості психічних пізнавальних процесів дітей дошкільного віку на початку навчального року, %

Категорія тесту за видом пізнавального процесу	Назва тесту	Рівні		
		Низький	Середній	Високий
Наочно-образне мислення	Музичні інструменти	26,6	6,6	66,6
	Іграшки	26,6	26,2	46,6
	Квіти	13,3	13,3	73,3
	Гриби	33,3	13,3	53,3
Всього на наочно-образне мислення		20,0	40,0	40,0
Аналіз та синтез	Птахи	73,3	6,6	20,0
	Снігова баба	26,6	13,3	60,0
	Човники	46,6	6,6	46,6
	Фігури	13,3	0,0	86,6
Всього на аналіз та синтез		13,3	60,0	20,0
Загальний рівень мислення		13,3	66,6	20,0
Вибірковість уваги	Цифри та літери	6,6	60,0	33,3
	Літери	33,3	26,6	33,3
	Коти	20,0	13,3	66,6
Всього на вибірковість уваги		6,6	73,3	20,0
Розподіл та переключення уваги	Намисто	13,3	73,3	13,3
	Зайвий малюнок	13,3	26,6	60,0
	Пірамідки	60,0	20,0	20,0
	Фігури	0,0	0,0	100
Всього на розподіл та переключення уваги		6,6	73,3	20,0
Загальний рівень уваги		6,6	73,3	20,0
Готовність руки до письма	Кульки	0,0	93,3	6,6
	Хвилі	0,0	100	0,0
Загальний рівень підготовленості руки до письма		0,0	100	0,0
Пам'ять	Слова	13,3	80,0	6,6
	Цифри	13,3	80,0	6,6
Загальний рівень розвитку пам'яті		20,0	80,0	0,0

Для перевірки окремих видів мислення використовувалась сукупність тестів: на сформованість наочно-образного мислення (тести: Музичні інструменти, Іграшки, Квіти, Гриби), на аналіз і синтез (тести: Птахи, Снігова баба, Човники, Фігури). Усі тести на наочно-образне мислення містять зображення чотирьох малюнків, один з яких чимось

відрізняється від трьох інших. Дитина повинна знайти зайвий предмет та закреслити його, та назвати одним словом (тобто узагальнити) три інші предмети. Так, тест «Музичні інструменти» (його назва і є узагальненням трьох зображуваних предметів) зайвим малюнком має зображення зошита, а у тесті «Гриби» зайвим є зображення мухомора, що є єдиним отруйним серед зображених грибів. Згідно з критеріями оцінювання цих тестів виявлено три рівні сформованості наочно-образного мислення: високий – дитина правильно знаходить предмет, який відрізняється, і називає всі інші предмети одним словом; середній – у дитини чомусь виникають труднощі, а щось вона відповідає правильно, та низький – дитина не може виконати завдання. Тести на аналіз та синтез вимагали проведення логічних операцій з наочністю. Наприклад, тест «Птахи» має таку інструкцію: «Визначити цифрами 1, 2, 3, 4 порядок розташування малюнків, щоб не порушити послідовності», при цьому на малюнках у довільному порядку зображено етапи гніздування птаха: птах в'є гніздо, відкладає яйця, годує пташенят, навчає їх літати. Аналогічно слід розташувати чотири малюнки за етапами побудови снігової баби в однойменному тесті. Тести «Човники» і «Фігури» пропонували дітям домалювати, після перегляду трьох малюнків, четвертий, який би за логічною закономірністю повинен там бути. Критеріями оцінювання цих тестів була правильність виконання завдань, що дозволило виявити три рівні їх сформованості: високий – дитина виконує завдання правильно, середній – робить помилки, та низький – не виконує завдання.

Важливим новоутворенням 6-річної дитини є довільна *пам'ять*, тому у нашому дослідженні ми приділяли особливу увагу розвитку довільності процесів запам'ятовування і відтворення, оскільки вони, як всі довільні форми психіки, є одними з найважливіших [6]. З метою перевірки розвитку пам'яті дошкільнят використовувались тести «Слова» і «Цифри». У першому дитині пропонувалося пограти: «Я називатиму слова, а ти будеш запам'ятовувати, а коли я тебе попрошу, ти мені їх повториш». Спочатку називається по три слова – вітер, іграшка, їжа, – поступово їх кількість збільшується до шести. Таким же чином пропонується повторити цифри: 1, 5, 2, 8, 4, 6, 3. За кількісними критеріями визначалися три рівні сформованості довільної пам'яті: високий – дитина повторює 5-7 слів або цифр, середній – повторює 3-4 слова/цифри, низький – дитина повторює від 0 до 2 слів або цифр.

Готовність руки до письма перевірялася за допомогою двох тестів – «Кульки» та «Хвилі», що дозволили вивчити рухову сторону письма – вміння зберігати і змінювати напрямок руху руки у співвідношенні з малюнком (зображенням форми літери), виконувати плавні і невідривні рухи руки, регулювати розмах руху). Діти отримували таку інструкцію: «Домалюй повітряні кульки/хвилі. Проведи лінію за пунктиром. Намагайся не відривати олівець від паперу». За критеріями оцінювання визначено такі рівні готовності руки до письма: високий – дитина максимально наводить пунктирні лінії, не відриваючи олівець від аркуша, середній – наводить пунктирні лінії приблизно і відриває олівець від аркуша, низький – на виконує завдання.

З метою виявлення рівня складності розроблених нами тестів, ми провели кількісний аналіз результатів тестування дітей (див. табл. 1), який також дозволив узагальнити дані про рівні розвитку процесів мислення, уваги, пам'яті, уваги та підготовленості руки до письма за певними категоріями цих процесів, які є найбільш важливими складовими готовності дитини до школи та відображають сформованість цілої сукупності психічних процесів – уяви, уявлення, волі, сприйняття, відчуття, мислення, пам'яті, уваги тощо. Як видно з даних таблиці, більшість дітей (близько 67%) на початку року мала середній рівень розвитку мислення, і незначна частина – високий. Щодо уваги, то вона була сформована на високому рівні тільки у 20%, на середньому – у 73,3% дітей. Дані аналізу тестування дітей на початку навчального року за рівнем підготовленості руки до письма виявили, що всі діти – 100% – мають середній рівень розвитку цього вміння. Нарешті, узагальнені результати діагностики рівня пам'яті на початку навчального року

засвідчують середній рівень її розвитку у питомій ваги дошкільнят (80%), і низький – у 20% дітей.

Аналіз результатів тестування на рівень мислення, уваги, пам'яті, письма у дітей підготовчої групи на початку навчального року (табл. 2) дозволив нам зробити висновки про те, що 13,3% дітей зовсім не готові іти до школи через низький рівень готовності до навчальної діяльності, 86,6% дошкільнят мають середній рівень розвитку пізнавальних процесів. Дітей, у яких усі досліджувані нами психологічні характеристики були б повністю сформовані, не виявлено.

Таблиця 2

Загальна сформованість пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку на початку та наприкінці навчального року, %

Рівні	Мислення		Увага		Пам'ять		Підготовленість руки до письма		Загальний рівень	
	Початок року	Кінець року	Початок року	Кінець року	Початок року	Кінець року	Початок року	Кінець року	Початок року	Кінець року
Низький	13,3	0,0	6,6	0,0	20,0	0,0	0,0	0,0	13,3	0,0
Середній	66,6	0,0	73,3	6,6	80,0	40,0	100	53,3	86,6	33,3
Високий	20,0	100	20,0	93,3	0,0	60,0	0,0	46,6	0,0	66,6

В основу корекції розвитку зазначених психічних пізнавальних процесів протягом навчального року було покладено навчально-виховний комплекс «Малютко», проведення занять за програмою якого мало на меті формування мислення, пам'яті, уваги і підготовленості руки до письма. Заняття, згідно з віковими особливостями психофізичного розвитку дошкільнят, проводилися у формі гри, було залучено велику кількість наочності, роздаткових матеріалів, у ході заняття було поєднано різні види діяльності – слухання (сприяло розвитку уваги на основі сприйняття казкових сюжетів чи опису природних процесів), читання, письмо, рахунок та облік, малювання, рухи тіла. Як свідчать порівняльні результати експериментальної частини дослідження (див. табл. 2), розроблена програма дає змогу комплексно вирішити питання розвитку досліджуваних показників, необхідних для ефективного залучення дітей молодшого шкільного віку до навчально-виховного процесу у школі, вчасно запобігти неуспішності дітей у складному процесі навчання. Так, проведені нами навчальні заняття дозволили підвищити рівень розвитку мислення та уваги дошкільнят: наприкінці навчального року 100% дітей мали високий рівень розвитку мислення, і 93,3% – високий рівень розвитку уваги. Заняття сприяли також розвитку пам'яті і підготовленості руки до письма. Рівень досліджуваних процесів зріс у дошкільнят до таких показників: високий рівень розвитку пам'яті продемонстрували 60% дітей, а підготовленості руки до письма – 46,6%, середній рівень відповідно 40% та 53,3%. Діагностика сформованості пізнавальних процесів у дошкільнят після проведення циклу навчальних занять виявила, що загальний рівень готовності дітей до навчання у школі є високим у 66,6% і середнім у 33,3% дітей.

Висновки. Проведене дослідження дозволило нам дійти таких висновків: своєчасна діагностика рівнів сформованості психічних пізнавальних процесів дітей за допомогою системи всебічного тестування дозволяє виявити недоліки попередньої підготовки дитини до школи; побудова навчально-виховного процесу у дошкільних закладах освіти за програмою «Малютко» дозволяє ефективно відкоригувати виявлені недоліки та забезпечити високий і достатній рівень готовності дітей дошкільного віку до навчальної діяльності.

Література:

1. Акімова Ю.В. Готовність дітей дошкільного віку до вивчення природничих дисциплін у школі (формування пам'яті та уваги): Дипломна робота. – Д.: ДНУ, 2008. – 65 с.
2. Венгр Л.А., Пилюгіна З.Г., Венгер Н.Б. Воспитание сенсорной культуры ребенка. – М.: Просвещение, 1998. – 88 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.
4. Волошина В., Лохвицька Л. Готуємо дитину до навчання в школі // Рідна школа. – 2003. – № 6. – 455 с.
5. Голуб Н. Проблема наступності в навчально-виховній роботі дитячого садку та початкової школи // Сучасні проблеми науки і освіти. Матеріали 3-ї Міжнародної міждисциплінарної конференції 1-9 травня 2002 р. – Ужгород/ Харків: Українська Асоціація "Жінки в науці і освіті", Харківський нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна, Ужгородський нац. ун-т, 2002. – С. 172.
6. Житникова Л. Учите детей запоминать. – М.: Просвещение, 1985. – 25 с.
7. Кравцова Е.Е. Школа для маленьких или маленькая школа? Проблемы общения взрослого с ребенком младшего школьного и дошкольного возраста, психологическая готовность к школьному обучению и др. // Психологическая наука и образование. – 2005. – № 2. – 38 с.
8. Нартова-Бочавер С.К., Мухортова Е.А. Скоро в школу! – М.: Просвещение, 1998. – 480 с.
9. Обухова Л.Ф. Детская возрастная психология. – М.: Наука, 1996. – 350 с.
10. Попов Є.Б. Програма «Малютко» – К.: Пороги, 2007. – 131 с.
11. Фадеева Т. Готовність дитини до шкільного навчання // Рідна школа. – 2003. – № 12. – 200 с.

Диагностика и коррекция психических познавательных процессов у детей дошкольного возраста. В статье обсуждаются вопросы готовности детей к процессу обучения в школе, методы тестирования уровней сформированности познавательных процессов и данные экспериментальной проверки эффективности программы «Малютко». Ключевые слова: внимание, мышление, память, готовность руки к письму.

Diagnostics and correction of cognitive processes development among children of preschool age. The article deals with readiness of children to educational process at school, means of its testing and formation of cognitive processes through application of the program "Kid". Experimental data are given and discussed. Key words: attention, thinking, memory, hand readiness to writing.

УДК 376.5

Спіріна Т. П.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ АДАПТАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Автор аналізує питання адаптації першокурсників до навчання в умовах вищого навчального закладу, розкриває шляхи її успішного протікання.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Сучасна соціальна політика держави та Національна доктрина розвитку освіти визначили низку першочергових завдань вищої школи і педагогічної науки – формування випускника вищого навчального закладу як людини вільної, ініціативної, якій притаманна соціальна гідність, висока мораль, яскраві особистісні характеристики, суспільна свідомість і високий рівень професійної культури. Демократизація та гуманізація освіти стимулюють